

КРИМСЬКОТАТАРСЬКА ЕТНОГРАФІЯ Матеріал. культура крим. татар багатогранна і має глибоке коріння. Їхнє житло, залежно від природно-клімат. умов у кожному р-ні, мало свої особливості. Будинки традиційно були витягнутої прямокут. форми, фасадом орієнтов. на Південь. Дослідник кримськотатар. житла **Б. Куфтін** виокремив декілька типів осель. Татар. будинки Бахчисарая — кам'яні з низькими вікнами, огорожені високими парканами.

Всередині стіни штукатурили глиною та білили, дерев'яні стелі прикрашали узором із тонких рейок, карнизи стін — квітк. розписом. При буд-ві використовували грубо обтесаний камінь. Другий поверх зводили із легкого матеріалу, тому він ніби «нависав» над кам'яною основою (схожий із візант. будинками); якщо в будинку проживав торговець або ремісник — слугував навісом для лавки, кав'ярні тощо. Двір складався із двох частин: азбар — фасадна сторона і усть-азбар — фрукт. сад або виноградник. Сільс. будинок (чатмазев) Бахчисарай. р-ну, в долинах р. Кача та Бельбек, мав високий кам'яний фундамент, який зимою використовували як підвал, а влітку — як житло (магъаз). Стіни другого поверху були зруб. дерев'яними, вікна поділені на маленькі віконця. Стелі не було, дах робили із масив. брусків. Степ. с-ща р-ну Карасубазара (нині Білогірськ) і Сімферополя не мали чіткого планування. Двір був низько огорожений.

Житло — прямокутна витягнута споруда з одним-двома вікнами, які закривали промасленим папером, тонкою шкірою, інколи — склом, під двоскат. дахом. Стіни викладали із каменю, дах покривали хмизом, соломною. Заможні господарі замість соломи використовували тесані дошки або дранку, в їхніх будинках також були кімнати для чоловіків, жінок і гостей. Будинки, розташ. на Пд. березі Криму, схожі з малоазій., але відрізнялися функціон. плоским дахом. Кімнати розміщувалися не в ряд, а хрестоподібно. Вулиць не було, будинки розташовували на схилах гір один над одним.

Знадвору будували піч (фурун) для випічки хліба. Під час приготування їжі в будинку посеред кімнати на глин. площадці розпалювали вогнище, встановлювали котел і пряму конусоподібну трубу для витяжки диму. Серед особливостей кримськотатар. інтер'єру — мобільність і універсальність, економія госп. простору на користь житлового. Підлогу покривали повстю та коврами. З обох сторін вогнища розміщували вбудовані в стіну шафи (долаф і судолаф) для зберігання посуду, які під стелею з'єднували і утворювали т. зв. мусандру — полиці, де зберігали фрукти та овочі. Особливість міських будинків — шафа для одягу камере (ніша із

полицями, куди складали не лише одяг, а й постіль). Мідний і гончар. посуд розміщували на відкритих полицях (раф). Уздовж стін стояли низькі дивани (сет) із матрасами (міндер), на них — стінні подушки, прикрашені вузькою довгою накидкою. Одяг зберігали у дерев'яних скринях, інкрустов. перламутром. Стіни кімнат прикрашали тканин. і вишитими рушниками, які виконували декор. і обряд. функції. Традиц. одяг крим. татарок відповідав іслам. традиціям.

Жінки розділяли волосся на проділи, заплітали тонкі косички, які прикрашали амулетом (сачдуа). На голову одягали оксамит. шапочку (фес), зазвичай червоного, бордового кольорів із плоским дном, яку прикрашав топелик, розшитий сріблом або перлами. Поверх шапочки накидали довге широке тканинне або вишите покривало (шербенти або марама). Крім цього, були популярні різні шалі. Невід'ємні атрибути одягу — нижня лляна або бавовняна сорочка (кетен-кольмек), довге приталене плаття (антер), широкі кольор. шаровари, прикрашені біля щиколотки шнурком і галуном. Виріз плаття на грудях закривали прикрасами (герданлыкъ або кокуслыкъ) із багатьох дріб. монет. Талію підв'язували хусткою (бель явлукъ) або поясом (йипышлыкъушакъ) із сріб. пряжкою. Плаття та манжети прикрашали позолоч. вишивкою. Верх. жін. одяг — оксамит. кафтан (зыбын) на ваті та коротка хутр. шуба (джуббе або тончукъ). Виходячи дому, одягали накидку (фередже) білого, рожевого або зеленого кольорів. На ногах носили сап'ян. туфлі або чобітки (мест), домашні туфлі без задника (папуч), черевики (терлик), у приміщеннях — в'язані із шерсті тапочки (кальчин) або шерст. панчохи із кольор. узором (сырлычорап), у негоду для збереження взуття використовували дерев'яні ходулі (налын), прикрашені різьбленням або перламутром.

Жінки носили багато ювелір. прикрас: перстні (юзюк), браслети (билезлик), сережки (купе), намисто (боюнджакъ), срібні амулетниці (дувалькъ) або сумочки з молитвою із Корану. Чоловіки також носили спідню сорочку (кетен-кольмек), широкі суконні шаровари (сокъмаштан або шалвар), шерст. пояс (къушакъ). Серед гол. уборів — низька бараняча шапка (къалпакъ), тюбетейка (такъие або фес). Поверх сорочки одягали корот. оксамит. жилет (елек) із галуном, куртку з довгими або корот. рукавами і кафтан (чекмен). Узимку носили кожухи. Взуття шили зі шкіри вола: туфлі (чарыкъ), чоботи (чизма) із підков. каблуками. Духовні особи одягали халати і чалму (сарыкъ). Дит. одяг виготовляли індивідуально кожній дитині, широко використовували обереги, зокрема у шапочки (назар-фес) підшивали листок із молитвою. Традиц. їжа крим.

татар різноманітна, позначена впливом грец., італ., турец., рос., укр. та ін. культур.

Залежно від р-ну спостерігається різниця в пріоритеті між м'ясо-молоч., борошн. і овоч. стравами. М'ясо (баранина, яловичина, конина, курятина) — невід'ємна частина кухні, його вживали у різному вигляді: свіже і в'ялене (к'як'яч та бастырма), дрібно нарізане і обжарене з цибулею (к'явурма), засолене в бочках, у вигляді баранячої ковбаси (суджукъ), жарене на рожені (шишкебаб), поєднували з тістом та овочами. Молочна їжа мала важливе значення в щоден. раціоні крим. татар, зокрема кисломолочні продукти (к'ятыкъ або ёгъурт), сир (ырымчыкъ), солодкі вершки (к'яймакъ) і вершк. масло (сарыягъ), бринза (к'яшк'явал) та ін. Із традиц. напоїв виділяють каву (к'яве), лікув. напій із кобилячого молока (кумис), прохолодні кисломолочні язма або айран, слабоалкогольні буза чи махсыма, солодкі — шербет, компот хошаф. У приготуванні борошн. виробів тісто поєднували з овочами, молоч. продуктами, м'ясом, злаками. Особливою популярністю користувалися чебуреки (чиберек), пироги (кобете), піріжки (янтыкъ), рулети (бурма), солодка випічка.

Вживали багато овочів, зокрема засолених, фруктів та горіхів. Крим. татари відзначають як заг.-іслам. свята — Ораза-байрам, Курбан-байрам, Ашир, так і традиц., пов'язані із с. госп-вом. Серед найвідоміших — Йылбашы (22 грудня; Новий рік) — святкували багатим застіллям, діти ходили вулицями із піснями, дівчата колядували; Наврез (21 березня; поч. нового госп. року і весни) — перед святом прибирали у будинках, викидали старі речі, готували кобете і варили яйця, діти одягали маски і костюми кози, співали, дівчата ворожили, у цей день починали польові роботи; Дервиза (22 вересня; кінець госп. року) — починали із молитви і жертвоприношення барана, дівчата з гори котили сито — пророкували майбут. урожай, свято супроводжували танцями, піснями, хороводами; Хыдырлез (п'ятниця 1-го тижня травня) — у цей день жінки випікали хлібці (к'ялакай і кобете), біля мечеті розводили багаття, через яке після вечір. молитви стрибали спершу чоловіки і хлопці, а потім жінки і дівчата. Крим. татари багато часу проводять на природі, біля води, де для дівчат встановлюють гойдалки, чоловіки влаштовують змагання з боротьби куреш, а завершуються гуляння танцем хоран.

Традиц. заняттями були скотарство і землеробство. В Криму розводили коней та овець, шерсть і шкіру яких використовували у ремісництві. У степ. частині п-ова було розвинене хліборобство. У передгір'ях і на пд. узбережжі займалися вирощуванням тютюну, льону, розведенням садів та виноградників, городництвом та

бджільництвом. Ремісництво було розвинене у містах Карасубазар і Бахчисарай. В основі такого вироб-ва — складна цехова структура, засн. на давніх традиціях і мусульман. законах. Один раз на декілька років проходила посвята в майстри (теферуч), коли учень через спец. обряд отримував право працювати самостійно. У Карасубазарі діяли гончарні майстерні із виготовлення посуду й черепиці, кінської зброї, кольор. повсті, бавовняних, шерстяних, лляних полотен. Бахчисарай славився вичинкою шкіри, виготовленням кольор. сап'янів, ножів і зброї, ювелір. майстернями. Після депортації 1944 традиц. ремесла занепали. Із поверненням крим. татар почалося відродження осн. ремесел: гончар., вишивки, ткацтва, різьблення на дереві, ювелір. та ін.

Рекомендована література

1. Радде Г. И. Крымские татары. С.-Петербург, 1857;
2. Крым и крымские татары. К., 1883;
3. Васюков С. И. Крым и горные татары. С.-Петербург, 1904;
4. Вадзинская А. В гостях у татар: Очерк из быта крымских татар. Москва, 1914;
5. Куфтин Б. А. Жилище крымских татар в связи с историей заселения полуострова. Москва, 1925;
6. Боданинский У. А. Археологическое и этнографическое изучение татар в Крыму. Реконструкция народного хозяйства в Крыму. Сф., 1930;
7. Заатов И. А. Материалы по истории и традиционной духовной культуре крымских татар. (В помощь работникам учреждений культуры края, идеологическому активу). Краснодар, 1989;
8. Возгрин В. Е. Исторические судьбы крымских татар. Москва, 1992;
9. Забвению не подлежит (из истории крымско-татарской государственности и Крыма). Казань, 1992;
10. Куртиев Р. И. Календарные обряды крымских татар. Сф., 1996;
11. Крикун Е. В. Памятники крымскотатарской архитектуры (XIII-XX вв.). Сф., 1998;
12. Рославцева Л. И. Одежда крымских татар конца XVIII – начала XX вв. Историко-этнографическое исследование. Москва, 2000;
13. Акчуріна-Муфтієва Н. Етнографічні дослідження крим-ськотатарського житла // НТЕ. 2005. № 1.

С. Н. Абдураманова

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Кримськотатарська етнографія / С. Н. Абдураманова // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-1520>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).